

Benő Attila

SZIMBÓLUM ÉS ÉRTELMEZÉS **Másodlagos szimbolizáció a nyelvhasználatban**

I. SZIMBÓLUM, SZIMBOLIZÁCIÓ

A nyelvi jelnek szimbólumként való felfogása nem új jelenség a szakirodalomban. A nyelvi jelet azért tekintették és tekintik szimbólumnak, mert jelentésanilag a jeltárgy (referens) helyett áll, vagy ahogy Bühler mondja: „ábrázoló funkciója” révén szimbólum. Ebben a felfogásban arról van szó, hogy a nyelvi jel fogalmilag szimbolizálja a jeltárgyat, a hangalak felidézi a referenst. Tehát a nyelvi jel azért szimbólum, mert a jeltárgyat helyettesíti, azt jelképezi (vö. Lotz János, 1975). Nevezük ezt a fajta szimbolizációt *elsődleges szimbolizációnak*.

Mi nem ezért a jel–jeltárgy megfelelésért tekintjük a nyelvi jelet szimbólumnak, hanem mert jelentősnek tartjuk azt, hogy a nyelvhasználatban valami *mást* is jelképez, mint ami a fogalmi megnevezésben (a denotációban) „objektíve” benne foglaltatik. Ezt a másságot azon konnotatív jelentésekben véljük megtalálni, amelyek a nyelvi jel tisztán fogalmi tartalmán túl érzelmi, értékelő viszonyulást feltételeznek az egyéni értelmezésekben. Ezt a fajta konnotációt szimbolikus jelentéstulajdonításnak tekintjük. Úgy gondoljuk, hogy a nyelvi jel denotatív jelentése szimbólumává válik mindazon képzeteknek, tudattartalmaknak, amelyeket az asszociáció útján felidéz a nyelvhasználó egyénben. Azáltal válik jelképpé, hogy az értelmező egyéntől függő jelentéslehetőségeket hordoz magában, és így, mint általában a szimbólum, erős affektív-értékelő színezetű jelentések számára jelöl ki utakat. Ezek a konnotatív jelentések, mint egy prizma oldala, kaleidoszkópszerűen variálódnak a nézőpont függvényében. Ezt a lyamatot nevezük *másodlagos szimbolizációnak*.

A másodlagos szimbolizáció a kommunikációs folyamatban zajlik úgy, hogy kiegészíti az elsődleges szimbolizációt, ráépül arra, szoros összefüggést alkot vele.

Amikor azt állítjuk, hogy a denotatív jelentés mintegy szimbolizálja a konnotatív jelentéseket, akkor részben párhuzamosan haladunk a szemantikának azzal a felismerésével, mely szerint a denotatív jelentés az alapja a konnotatív jelentéseknek, erre épülnek rá másodlagos, harmadlagos jelentésként, Csakhogy nem tartjuk a konnotatív jelentéseket úgy a nyelvi jelhez tartozónak, mint a denotatív jelentést. Az az előfeltevésünk, hogy a konnotatív jelentések a nyelvi jel és az azt értelmező személy viszonyában jönnek létre, és azért beszélünk a nyelvi jel szimbolikus jellegéről, mivel, elfogadva Elder-Cobb meghatározását, a szimbólumot olyan tárgynak tekintjük, amelyhez az emberek olyan jelentéseket társítanak, amelyek nincsenek inherensen benne a tárgyban (Elder-Cobb, 1983 :28). Amikor a nyelvnek erről a másodlagos szimbolizációjáról szólnunk, akkor minden fogalomjelölő szót a fentiek értelmében szimbólumnak tekintünk, tudva, hogy a szavak denotatív jelentésükön túl eltérő érzelmeket, élményeket, emlékeket idézhetnek fel a nyelvhasználó egyének tudatában. (Azért írtuk feltételes módban az igét, mert nem szükségszerű, hogy min-

dig működésbe lépjen a szó konnotatív jelentése, vagyis hogy megvalósuljon a másodlagos szimbolizáció.)

Ebben a szimbolizációs folyamatban a nyelvi jel a jeltárgy (a hangsor által jelölt referens) valós vagy vélt minőségeinek is jelképévé lesz. Így válik a számár a butaság, a csökönyösség, a nyúl a félnökség, az oroszlán a bátorság szimbólumává. Szimbólumnak tekintjük a szót olyan értelemben is, ahogy Clifford Geertz írja: „Az egész Guernica c. festmény is szimbólum, csakúgy mint az a festett kódarab, amit Csuringának neveznek, vagy az a szó, hogy „valóság”, és még az -ás morféma is. Ezek mind szimbólumok, vagy legalábbis szimbolikus elemek, mert megfoghatóan fejeznek ki fogalmakat, érzékelhető formákból le-szűrt absztrakciókat, valamint eszmék, attitűdök, ítéletek, vágyak vagy hitek konkrét megtestesüléseit.” (Geertz, 1994: 67). Természetesen nemcsak a szó válik szimbólummá a használatban, hanem nagyobb nyelvi egységek is (szószereket, mondat, szöveg), és ezért használjuk a nyelvi jel kifejezést, hogy általánosítással utaljunk arra, hogy a másodlagos szimbolizáció a nyelvi egység magasabb szintjén is érvényesülhet.

Amikor a nyelvi jelet ebben az értelemben szimbólumnak tekintjük, akkor azt tartjuk, hogy olyan jellemző tulajdonságai vannak, amelyek általában a szimbólumra érvényesek: meghatározott helye van értékrendszerünkben, érzelmileg (is) viszonyulunk hozzá; egyszerre van objektív és szubjektív vonatkozása (Evseev, 1983: 43), és a kérdésköre tehát átvezet bennünket az antropocentrizmus világába.

Ha a nyelvi jel szimbólummá válik a kommunikációs folyamatban, amelyhez a pszichikai, kognitív struktúrái által meghatározott egyén jelentéseket társít, akkor nem beszélhetünk úgy a jelentéseiről, mintha azok „benne” lennének, mint a denotatív jelentés, amely, bár konvenció, a nyelvhasználat során elválaszthatatlanul a jelhez tapadt a beszélő közösség tudatában. Ezért mi nem a szimbólum jelentéséről beszélünk, hanem – John B. Carroll-tól kölcsönzött terminológiával – *jelentésségéről* (meaningness). Carroll jelentésségnek nevezi a denotatív és konnotatív jelentések összegét, egészét (Carroll, 1979:61). Ezt a terminust találónak tartjuk a nyelvi szimbólum jelentéslehetőségeinek jelölésére, hiszen, ahogy Henri Wald írja, a szimbólum jelentését a denotáció és a konnotáció egysége adja meg (Wald, 1981:21). Ilyenként a nyelvi jel egyénben realizálódó jelentésségének két vetülete van: a denotatív jelentésfelismerés és a szimbolikus (konnotatív) jelentésadás. (Mivel a befogadó a denotatív jelentést felismeri, a konnotatívot pedig hozzáadja.). A konnotáció mindig élménytelítettség. A denotáció puszta megnevezés. De a megnevezésen túl mindig ott van az egyén létélménye, a megnevezett jelenséggel vagy tárggyal kapcsolatos tapasztalata, tudása és az ezekből fakadó érzelmi viszonyulása, a minősítés mozzanata, amely alapján valamit jónak vagy rossznak, pozitívnak vagy negatívnak tekint. Az ontologikus adatok mindig átrendeződnek a pszichológiai és kulturális törvények szerint, egyszerűbbekké válnak, és a tapasztalat világképe egy antropomorfikus létmodellhez igazodik (Eseev, 1983:53). Úgy is mondhatjuk, hogy a nyelvi jelsor jelentésségét a nyelvhasználó egyén építi fel a nyelvi jel által kijelölt képzetek és mentális viszonyok függvényében, fel-

használva azon információinak egy részét, amelyekkel rendelkezik a szimbólum referensét illetően. Ezt nevezzük J. B. Carroll alapján *értelmezésnek*. Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a nyelvi szimbólum értelmezése szubjektív mozzanatokon (is) alapszik, és ilyen értelemben minden nyelvi jel költői szimbólumként is működik, mivel mint minden szimbólum folyton megsokszorozza a jelentéseket és ugyanakkor helyet ad az újabb jelentéseknek (Evseev, 1983:50).

Mintegy összefoglalva az eddigieket, azt mondhatjuk, hogy a nyelvi jel denotációja szimbólumává válik mindazon jelentéslehetőségeknek, amelyeket a nyelvi jelsort értelmező egyén tudatában előidézhet. Így közeledve a nyelvhez nem a jel-jeltárgy viszonyát vizsgáljuk önmagában, hanem arra vagyunk kíváncsiak, hogy a nyelvi jel mint közösségi termék hogyan teszi lehetővé az egyéni értelmezéseket a közlési folyamatokban, azaz hogyan válik a jel az egyéni tudattartalmak jelképévé.

II. KONNOTATÍV JELENTÉSEK: SZIMBOLIKUS JELENTÉSEK

Amint az eddig vázoltakból kitűnt, a nyelvi jel azáltal válik szimbólummá, hogy a használatban komplex jelentésben kezd működni, jelentésessé válik. Amikor a nyelvi szimbólumhoz az értelmező fogalmi jelentésén túl más jelentéseket társít, akkor ebben a jelentésadásban az affektív viszonyulás is tetten érhető. A konnotatív jelentések a jel értelmezését az emotív oldalról árnyalják, gazdagítják, noha nem érvényesülnek mindig minden egyes jel esetében. Így azt mondhatjuk, hogy a nyelvi szimbólumok értelmezése egyidejűleg racionális és irracionális, hiszen, ahogy Piaget írja, a gondolkodás (még a legracionálisabb is) egyidejűleg tudatos és tudattalan (Piaget, 1978:103). Az emberi gondolkodásnak ez a kétarcúsága teszi a nyelvi jelet egyszerre racionálissá és irracionálissá. Ezáltal utalhat egyidőben a fogalmilag megragadható tárgyra (a denotációban) és az értelmező emotív viszonyulására (a denotációkon túli jelentésekben). Mert a szimbólum egyidőben elsődleges és másodlagos, a megértett jelentéseken túl tartalmaz mélyebb jelentéseket, mint ahogy – Piaget-t idézve – „a fogalom is tartalmazhat azon felül, amit a felhasználó gondolkodás számára tudatosan magában foglal, egész sor olyan implikációt, amelyek pillanatnyilag vagy már hosszabb idő óta kiestek a gondolkodó személy tudatából, vagy akár sohasem voltak jelen benne (Piaget, 1978:305). Ilyen értelemben a nyelvi jel mint szimbólum jelentésességét nem lehet kimerítően leírni, hiszen, ahogy Ivan Evseev írja, általában a szimbólum jelentései nem alkalmasak arra, hogy rendszerezzük, katalogizáljuk őket (1983:22). A nyelvi jel esetében ez már azért sem lehetséges, mert a konnotatív jelentések a szimbólumot értelmező individuum külső és belső meghatározottságainak függvényei, és így egyénenként változnak, variálódhatnak.

Az eddig elhangzottak értelmében tekintsük a konnotációt szimbólumteremtő *jelentéstulajdonításnak*, és nevezzük a szimbólum fogalmi jelentésén túli érzelmi, értékelő mozzanatokon alapuló jelentéseket *szimbolikus jelentéseknek*,

mivel úgy határoztuk meg a szimbólumot, hogy olyan tárgy; amelynek elsődleges tárgyi jelentése mögött másodlagos, harmadlagos stb. jelentéslehetőségek vannak, és ezek többnyire tulajdonított, nem inherensen a „tárgyban” lévő jelentések. Ezért úgy tekintünk a konnotatív (szimbolikus) jelentésre, mint olyan jelentésre, amely a nyelvi jel és az értelmező szubjektum kapcsolatában létezik, és így nem írható le, mint a denotatív jelentések esetében, az egyén pszichikai és kognitív struktúráinak figyelembevétele nélkül. Mert a konnotáció esetében a szimbolikus nyelvi jel szinte elválaszthatatlanul összeforrta a nyelvhasználó személlyel. Így a szimbolikus jelentések magyarázatát a személyiségben, a személyiségre ható külső és belső tényezőkben kell keresni. A konnotáció, J. B. Carroll megállapítását követve, az individuum problémaköréhez tartozik, mivel az egyén véletlenszerű tapasztalataitól függ. De mivel az individuumok tapasztalata egy nyelvi közösségen belül meglehetősen hasonló, sok megfelelő jegyet találunk a konnotatív jelentések között. Ugyanakkor, amilyen mértékben az emberi tapasztalatok és magatartások egymástól eltérőek, a konnotatív jelentések is ugyanilyen mértékben különbözőek lehetnek (Carroll, 1979:60–61).

Továbbgondolva a konnotatív jelentések kialakulását meghatározó tényezőket, azt mondhatjuk, hogy ezek egyrészt a beszélő közösségtől és annak kultúrájától, másrészt az egyén tapasztalataitól, pszichikai felépítésétől, lelki alkatától függenek. Ezen a gondolatmeneten haladva úgy tűnik két fajta konnotációval kell számolnunk: azzal, amelyik általánosan elfogadott a beszélő közösség tudatában és a kultúra meghatározottsága alatt áll, és azzal, amelyik az egyén élettapasztalatától, tudásától és pszichikai struktúráinak működésétől függ. Az előbbit nevezzük *kultúr/konvencionális/konnotációnak*, az utóbbit *egyéni* (individuális) *konnotációnak*. A kultúrkonnotációt kultúrszimbolizációnak, az egyéni konnotációt egyéni szimbolizációnak tekinthetjük. Ezt a kétféle konnotáció megkülönböztetést az indokolja, hogy egy személy szimbólumhoz fűződő konnotációi nem mindig esnek egybe az általánosan elfogadott konnotációval, hiszen az individuális tapasztalatok egyéni asszociációk révén egyéni konnotatív jelentéseket vihetnek a nyelvi jelsor értelmezésébe.

A *kultúrkonnotációt* úgy határozhatjuk meg mint közösségi, általánosan elfogadott, interszubjektív jelentéstulajdonítást, amely közös társadalmi, kulturális tapasztalatokon nyugszik.

A kultúrkonnotáció közvetve rögzíti azt a tudást a világról, amelyet a nyelv-közösség megtapasztalt, amely a hagyományban rögzült, és nem kérdőjeleződik meg a mindennapi beszédben, éppen azért, mert általánosan elfogadott, felszívódott vagy felszívódik a kultúrában. A kultúrkonnotáció konvencionális viszonyulás a nyelvi szimbólum referenséhez. Benne tetten érhető az érzelmi, értékelő mozzanat.

A kultúrkonnotáció fejezi ki közvetett módon azt, hogy a nyelvi közösség önmagára vonatkoztatva milyennek értékeli valamely nyelvi szimbólum referensét, hogyan viszonyul hozzá. Persze ezt a viszonyulást nagy mértékben meghatározza, hogy a jeltárgynak milyen minőséget tulajdonítanak. A számár kultúrkonnotációja a butaság, jóllehet a biológusok arra figyelmeztetnek, hogy a hiedelemmel ellentétben (és a hiedelem nyelvi vetülete a konnotatív jelentések-

ben keresendő) a számár nem „buta”, igenis megvan neki a magához való esze. Tehát a „számár” nyelvi szimbólum referenciájának egy vélt, semmint valós minőségét jelképezi. Ezért állítottuk korábban, hogy a nyelvi jel a jeltárgy valós vagy vélt minőségének is jelképévé válik. Ilyenképpen a konnotatív jelentés a megismerés problémájával függ össze. A megismerés folyamatában az ember az objektumnak bizonyos minőségeket tulajdonít. E minőségtulajdonításnak egy része elkerülhetetlenül szubjektív jelenség; gyakran emberi tulajdonságok, viszonylatok vetülnek ki a jeltárgyra. És ez a minőségtulajdonítás a konnotatív jelentések alapjául szolgál. A konnotatív jelentésekben közvetve benne van, hogy a jeltárgynak milyen minőségéhez viszonyulunk így vagy úgy (pozitívan vagy negatívan). A szimbolikus jelentések révén úgy gondolunk a szimbólum referenciájára (a jeltárgyra) mint amelynek belső tulajdonsága az a minőség, amit mi neki tulajdonítunk.

A nyelvi relativizmusnak azt a Herderig visszamenő tételét, amely szerint a nyelv meghatározza gondolkodásunkat, világlátásunkat a kultúrkonnotációban is felfedhető. Hiszen a nyelvet elsajátító gyerek a szavak denotatív jelentésével együtt a kultúrkonnotatív jelentést is megtanulja. (Ha az apa azt mondja a három-négyéves kisfiának: „Számár vagy fiam”, akkor a gyerek megérti, meg kell hogy értse, hogy ez nem arra vonatkozik, hogy esetleg hosszú füle volna és azért tekinti az apja számárnak. Vagyis elsajátítja a gyerek azt, ami a kultúrában általánosan elfogadott: a számár a butaság szimbóluma.) Ha a denotatív jelentést majdnem egyidőben sajátítjuk el a konnotatív jelentéssel, akkor az előbbi mintegy hozzátapad az utóbbihoz, majdhogynem a jel inherens részévé válik, jöllehet eredetileg nem volt a szó jelentésének része. A szó így többjelentésűként kezd funkcionálni a nyelvhasználatban és néha elveszíti képes (szimbolikus) jellegét. Lengyel Lajos írja ezzel összefüggésben: „A között, hogy még nem képnek, hanem konkrét velejáronak érezzük az alapjelentést az átvitelben, és a között hogy nem látjuk már az átvitel alapját, az átmenetek egész sora húzódik meg mind az egyéni, mind a közösségi nyelvtudatban. Az egyik egyéni nyelvtudat számára meg erősen képszerű lehet az átvitel, a másik már nem érez képet, nem él át szemléltető hatást, hanem egyszerűen számon tartja a másik jelentést.”

Ezeket szem előtt tartva azt mondhatjuk, hogy a másodlagos szimbolizáció a nyelvet végtelenül gazdaggá varázsolja azáltal, hogy az alapjelentés forrásaként szolgál újabb és újabb szimbolikus jelentések megteremtésére. Az emberi gondolkodás antropomorfikus jellegéről tanúskodik a kultúrkonnotáció, amennyiben arról tesz bizonyosságot, hogy a világ tárgyait, jelenségeit önmagunkra vonatkoztatva, a ránk tett hatásuk alapján értékeljük, minősítjük, mivel, mint általában a konnotatív jelentések, ezt az érzelmi viszonyulást tükrözi. Ezért tartja Evseev az emberi érdekek reflexeinek a konnotatív jelentéseket, hiszen ezek az örömből, a szenvedésből táplálkoznak (Evseev 1983:41). Az *egyéni konnotáció* személyes színezetű (nem feltétlenül eredeti) individuális élettapasztalatokon alapuló, az egyén pszichikai tulajdonságai által meghatározott szubjektív jelentéstulajdonítás.

Az egyéni konnotáció az individuuum nyelvsajátításával, szocializációjával

van kapcsolatban, hiszen, amint láttuk, az ember a szimbólumok denotatív jelentésével együtt a konnotatív jelentéslehetőségeket is megtanulja, és ez más tényezőkkel együtt megszabja egyéni konnotációinak az irányát.

A kultúrkonnotatív jelentéstől eltérő az egyéni konnotatív jelentés, bár ebben az eltérésben – újra hangsúlyozzuk – nem szükségszerűen valami eredeti jelentés érvényesül (jóllehet ez is előfordulhat). Inkább arról van szó, hogy a szimbólum referensének valamely más minősége kerül előtérbe a személy tudatában és a nyelvi jel ennek a minőségnek válik szimbólumává. Például a kutya kultúrkonnotációja nyelvünkben a „hűség”, egyéni konnotatív jelentése lehet: „puhaság”, „karmolás”, „éhség”, „vonítás”, „veszettség” stb. stb., az egyén élményeinek, élettapasztalatainak függvényében. Az egyéni konnotáció feltételezését az is alátámasztja, hogy az agyideg fiziológiájára és más kísérleti módszerekre alapozó pszichológia azt bizonyítja, hogy az egyes emberek által képzett jelentések, „a szemantikai mezők struktúrája” (az egyes jelentésegységek csoportjainak szerkezete, kiépítettsége) az emberek múltbeli tapasztalatainak eltérő szerveződésénél fogva sokféle lehet (Szende 1987:82). Hogy egy személy a nyelvi szimbólumnak a denotatív jelentésén túl milyen szimbolikus jelentéseket tulajdonít az tudásától, tapasztalataiból merítő asszociatív gondolkodásától függ. (Erre a kérdéskörre részletesebben kitérünk dolgozatunk következő részében.)

Az egyéni konnotáció a nyelvből, a kultúrából készen kapott világgépet árnyalja, színezi egyénisége és egyéniségét meghatározó tényezők függvényében, és ilyenként a nyelvi jelsorba, mint szimbólumba szubjektív jelentéseket visz. Humboldt szavaival élve a nyelvhasználatba szükségszerűen behatol a tárgyak szubjektív érzékelésének minden fajtája. Mivel a szó éppen ebből az érzékelésből keletkezik, nem magának a tárgynak a lenyomata, hanem ennek a lélekben keletkezett képe (Humboldt 1975:30). Úgy is mondhatnánk, az egyéni konnotáció a nyelvi jelet egyéni szimbólummá alakítja úgy, hogy az túlmegy a kollektív nyelv határán. Vagyis a kollektív jel feloldódik az egyén szubjektumában.

Szende Tamás a szakirodalom alapján a közleményben *tényállástartalmat* és *szubjektív* vagy *éntartalmat* különít el arra alapozva, hogy a kommunikáció során mind a közlő, mind a befogadó személyiségétől, lelki alkatától függő szubjektív jelentéstartalmat visz a közleménybe (Szende 1987:86). Az egyéni konnotációt ilyen szubjektív tartalomnak tekinthetjük a szimbólum értelmezésének bonyolult műveletsorozatában, mivel lényege éppen a *másságában* van. Más mint a fogalommegnevező denotatív jelentés (bár erre épül), más mint a kultúrkonnotatív jelentés (jóllehet kapcsolatban van vele). Más, mert az egyén szubjektumára „szabott”, azzal összenőtt. Mert „azzal a művelettel, ahogy az ember kitermeli magából a nyelvet, egyben bele is szövi magát” (Humboldt 1975:33). A nyelvi szimbólumhoz társított jelentéseket nem változatlan, statikus adottságoknak kell elképzelni, hanem inkább dinamikus, módosításoknak kitett viszonyulásoknak. Egyrészt mert az egyén a környezet hatására újraértelmezheti a jeltárgyhoz való viszonyulását, és ezáltal szükségszerűen az egyéni konnotációsor is jobban eltolódik a pozitív vagy negatív értékelés irányába. Másrészt a kommunikációs folyamatban a konnotatív jelentések hatással lehetnek egymásra, amennyiben a dialógusban felszínre kerülnek és különböző egyéni

konnotációkkal ütköznek. Sőt azt is mondhatjuk, hogy néha ezek az egyéni konnotációk felelősek a vitákért. Ez okozhatja, hogy egy adott jelszó (szó, szó szerkezet, mondat, szöveg) valamely személyben másként értelmeződik, mint partnerében. Úgynevezett fogalomtisztázásra azért is van szükség, mert előfordul, hogy a vitázó felek valamelyike a denotatív jelentés mellett igen nagy teret enged az egyéni konnotatív jelentéseknek. Az olyan szimbólumok mint *demokrácia* vagy *sajtószabadság* (és mint általában az elvont fogalmak) a legkülönbözőbb egyéni konnotatív jelentéseket hívhatják elő, és ezek jelentős mértékben befolyásolják az értelmezést és az értelmezésből fakadó viszonyulást.

Az egyéni konnotatív jelentésekről szólva az eddigiekben feltételeztük, hogy az egyén helyesen sajátította el a nyelvi jel denotatív jelentését. Ha viszont tudatában a nyelvi jel denotátuma nem egészen a társadalmilag érvényes jelentésben rögzítődik, még nagyobb a lehetősége annak, hogy sajátos színezetű, eredeti konnotációi szülessenek a jeltárgyra vonatkozó nyelvi szimbólum értekezésében. Telegdi Zsigmond figyelmeztet arra, a denotatív jelentésről szólva, hogy az egyénnek magának kell a jelentéseket saját tapasztalata alapján birtokba vennie. Ezért „a jelentés, amelyet valamely jelnek tulajdonít közvetlenül saját tevékenységének az eredménye, és így elkerülhetetlenül adott annak lehetősége, hogy a szó jelentése, ahogy azt az egyén elsajátította, nem egyezik egészen a szó társadalmilag érvényes jelentésével” (Telegdi 1979:46).

Amint az a fentiekből kitűnik, az egyéni konnotatív jelentéstulajdonítás a denotációra épülő dinamikus jelenség. Dinamikus, mert a denotátum változásával, eltolódásával (félreértés, félreértelmezés) a konnotációsor is eltolódik. Dinamikus, mert nem egyszerre és mindenkorra adott az individuum számára, hanem változó gondolkodásmódjával, élményvilágával együtt alakul.

A nyelvi szimbólumok értelmezéseinek különbségeire a legtöbbször az egyéni konnotációk adnak magyarázatot, különösen az olyan területeken, ahol szabadabban érvényesülhetnek, mint például a költői nyelvben. Így a szóképek eltérő értelmezésének okát is a szubjektív jelentéstulajdonításban kell keresni, és az értelmezésben játszott szerepe miatt mindenkor számolni kell vele.

A továbbiakban az a kérdés vetődik fel, hogy a kultúr- és egyéni konnotatív jelentések hogyan viszonyulnak egymáshoz eredetüket, működésüket nézve. Mint szó volt róla, úgy véljük, hogy a kultúrkonnotatív jelentéseket mintegy készen kapja az egyén a nyelvi közösségtől, jóllehet nem úgy része a nyelvi jelnek, mint a denotatív jelentés. Amikor azt állítottuk a kultúrkonnotációról, hogy interszubjektív jelenség, akkor mintegy kijelöltük az irányt, amely a két-fajta jelentés viszonyát hivatott tisztázni. Interszubjektív – vagyis több szubjektív értékelés, minősítés találkozási pontja. Eredetét nézve így a kultúrkonnotáció az egyéni konnotációk egybeesése, megfelelése a közös társadalmi tapasztalat alapján. Vagyis ha az egyéni konnotációk konvencióvá válnak, általánosan elfogadottá lesznek, akkor már kultúrkonnotációkkal van dolgunk. Ilyen értelemben a kultúrkonnotáció az egyéni konnotációban gyökerezik. Minden kultúrkonnotatív jelentés a nyelv kialakulásának kezdetén egyéni konnotáció lehetett.

KÖNYVÉSZET

1. Caroll, Jolin B.: Limbaj și gândire. București. 1979
2. Coteanu, I. – Wald, L. (red.): Semantică și semiotică. București. 1981
3. Cs. Gyimesi Éva: Teremtett világ. Bukarest. 1983
4. Elder, Charles D. – Cobb, Roger W.: The Political Uses of Symbols. New York & London, 1983.
5. Evseev, Ivan: Cuvînt – Simbol – Mit. Timișoara. 1983
6. Fodor Katalin: Tudat és jelentés. Bukarest. 1983
7. Geertz, Clifford: Az értelmezés hatalma. Budapest. 1994
8. Humboldt, Wilhelm von: Az emberi nyelv szerkezetének különbözősége. Péntek Teiszler (szerk.), 1975.
9. Ionescu, Emil: Manual de lingvistică generală. București. 1992
10. Kenesi István (szerk.): A nyelv és a nyelvek. Budapest. 1989
11. Lénárd Ferenc: A lélektan útjai. Budapest. 1989
12. Lotz János: Nyelvészet: A szimbólum teszi az embert. Péntek – Teiszler (szerk.) 1975
13. Luria, Salvador E.: Az élet: befejezetlen kísérlet. Budapest, 1976
14. Miclău, Paul: Semiotica lingvistică. București. 1977
15. Paul, Hermann: A nyelvtörténet alapelvei. Péntek – Teiszler (szerk.). 1975
16. Péntek János – Teiszler Pál (szerk.): Nyelvelméleti tanulmányok. Bukarest 1975
17. Piaget, Jean: Dimensiuni interdisciplinare ale psihologiei. București. 1972
Szimbólumképzés a gyermekkorban. Budapest. 1976
18. Slama – Cazacu, Tatiana: Introducere în psiholingvistică. București. 1968
19. Szende Tamás: Megérthetjük-e egymást ? (Korunk kommunikációs zavarai) Budapest, 1987.
20. Telegdi Zsigmond: Bevezetés az általános nyelvészetbe. Budapest. 1979
21. Vasiliu, Emanuel: Introducere în teoria limbii. Coteanu – Wald (red.). 1992
22. Wald, Henri: Dialectica simbolului. Coteanu – Wald (red.). 1981
- Zalabai Zsigmond: Tűnődés a trópusokon. Budapest. 1986